

ВАСИЛ МИХАЙЛОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

**ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПО-ВИСОКА ЗАЕТОСТ
HIGHER LEVEL OF EDUCATION AS AN OPPORTUNITY FOR HIGHER EMPLOYMENT**

VASIL MIHAYLOV

SOUTH - WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: Education has become a significant factor that determines the quality of life and competitiveness of the economy. It is a prerequisite for sustainable social development and high-level general education of the nation which is associated with increasing economic potential of the country. People with higher education adapt more quickly to changes in the economy and the labor market. Along with the accumulated knowledge and skills this is a factor for higher employment. This paper shows whether higher educational level ensures higher employment rate. The aim of the study is to reveal the connection between educational level and employment in Bulgaria based on official statistical data. To achieve the objective an approach for statistical analysis is applied of comparing the different educational levels with the relevant employment levels. The study covers the period 2010 - 2015.

Key words: education, higher education, employment, human resources, human capital

УВОД

Високото образование има все по-голямо значение за развитието на икономиката. То се превръща в значителен фактор, който определя качеството на живот и конкурентоспособността на една икономика. Високото образователно равнище е предпоставка за устойчиво обществено развитие и високо общообразователно равнище на нацията, което се свързва с повишаване на икономическия потенциал на страната. От предучилищната възраст до висшето училище образованието развива уменията на индивида за придобиване на нови знания, самоусъвършенстване и логическо мислене. Образователният процес допринася за придобиване на солидни знания и компетенции като насърчава творческото и логическо мислене, способността за самостоятелна аргументация и вземането на индивидуални и колективни решения. Освен това образованието изгражда практически умения за професионално развитие и справяне с различни житейски ситуации. То е сфера на човешката дейност в системата на общественото разделение на труда, в която се разпространяват знания и практически опит, осъществява се социализация и професионализация на членовете на обществото.¹ Образованието е обществено благо и във всяка страна съществува задължителен минимум на неговото ниво, както и гарантиран равен достъп до него от страна на членовете на обществото. По-високото образование и квалификация може да се разглежда като възможност за успешна професионална реализация.

Целта на проучването е да се изследва степента на реализация на завършващите системата на образование, тенденциите и показателите установяващи по-високото образователно ниво като възможност за по-висока заетост на лицата на 15 и повече навършени години за периода 2010 - 2015 г.

Поставената цел се реализира чрез изпълнението на следните задачи:

¹ Turchenko, V., The Scientific and Technological Revolution and the Revolution in Education, Progress Publishers, 1976

1. Изследване на тенденциите в изменението на показателите, характеризиращи образователното ниво в страната и образователното равнище на заетите.

2. Анализ на различията в заетостта на лицата на 15 и повече навършени години по степени на образование.

3. Анализ на коефициентите на заетост по групи лица, според степента на завършено образование - по години.

Изследването е извършено въз основа на данни от НСИ и обхваща периода 2010 - 2015 г.

АНАЛИЗ НА ПРОБЛЕМАТИКАТА

В съвременната икономика все по-голяма важност придобиват качеството на образованието и добре подготвените специалисти. Това се дължи на нарастващата нужда на обществото от по-високо качество на труда, услугите и произвежданите блага. По-високо образование и квалифицирани работници и служители са по-приспособими към динамичните промени в условията на пазара на труда. Тяхното образователно ниво им дава възможност за по-висока заетост. По-качественото образование предоставя на пазара на труда по-подготвени специалисти със съответните компетенции за упражняване на различни професии. Обучението на висококвалифицирани специалисти е не само въпрос на индивидуална предвидливост на отделните индивиди, но е и отговорност на организациите, които желаят да развият потенциала на служителите си. Работниците и служителите са човешките ресурси в организацията. Човешките ресурси са хората, които са необходими, за осъществяване на трудовата дейност в организацията. Те са най-важният ресурс на една организация. Развитието на човешките ресурси чрез целенасочено обучение води до натрупване на нови знания, умения и компетенции, с което се подобрява качеството на труда. По този начин се формира човешкия капитал. Човешкият капитал се свързва основно с образованието и квалификацията. Теорията за човешкия капитал се базира на разширеното определение на И. Фишер, според което за капитал се приема всичко, което в течение на времето носи доход. Човекът се разглежда като ресурс, чиято стойност за икономиката и обществото може да се повиши чрез влягане на допълнителни средства в него. Идеята за човека като особен вид ресурс принадлежи на Уилям Пети и Дейвид Рикардо. Те приемат трудовите ресурси като главен фактор за общественото производство. Инвестициите в образованието имат за цел повишаване на квалификацията и в резултат на това - повишаване на качеството на труда, което рефлектира в прираст на индивидуалните доходи на заетите и в развитието на икономиката на страната. Човешкият капитал представлява всички придобити знания, умения, навици, мотивация и енергия, които хората притежават и които се използват от тях за производството на блага. Човешкият капитал е и ценността на трудовия доход потенциално включен в индивида.² В теорията се извеждат основните функции на образованието. Те са общообразователна (социална), икономическа (производствена) и селективна (на филтъра). Популярна теория за функцията на образованието е теорията на "филтъра" на неокласиците А. Берг и Р. Дор. Тя поставя на преден план селективната функция на образованието, според която интелектуалните и професионални качества на личността не се формират в образованието, а образованието само подбира тези, които имат съответните качества и им помага да достигнат по-високи образователни степени. Желанието и нуждата на индивида за повишаване на образователното ниво и квалификацията не трябва да се възприемат като самоцел.

² Fisher, S., R. Dornbush, Economics, McGraw-Hill, N.Y., 1983

Те са средство за защита и реализация на интересите на индивида и на обществените цели. Според П. Соломон социалната функция в образованието е приоритетна, заради способността да се преодоляват социалните различия в обществото. Теорията за социалното равенство гледа на образованието като средство за издигане на индивида във висшите етажи от йерархията на обществото. Липсата на образование се определя като предпоставка за изчезване на слабите социални слоеве.

Като следствие на световната финансова и икономическа криза се засилва безработицата и социалното неравенство. Образованието и инвестициите в човешки капитал са предпоставка за устойчив икономически растеж. Предоставяното образование трябва да бъде на високо ниво и да съответства на търсенето на пазара на труда. От съществено значение са нуждата от подобряване на достъпа до образование, намаляване на отпадналите от образователната система, подобряване качеството на образованието, подобряването на връзката образование - пазар на труда, насърчаване на ученето през целия живот и неговите форми, формиране на среда, насърчаваща работодателите да инвестират в обучението на своя персонал.

Качеството на образованието в България е съществен елемент за подготовката на добри специалисти. Подобряване качеството на образованието може да се осъществи чрез непрекъснато обновяване на учебните програми, така че да отговорят на изискванията на пазара на труда, въвеждане на нови специалности съобразени с потребностите на бизнеса, външно оценяване на учащите и повишаване на контрола от страна на всички заинтересовани институции. За повишаване на качеството на обучение в университетите и мотивацията на студентите е необходимо да се осигурят възможности за стажове чрез договори с различни фирми от бизнеса. В сферата на висшето образование, наложителна е непрекъснатата актуализация на учебните програми според динамичното развитие на икономиката, в противен случай студентите се отдалечават от реалните потребности на трудовия пазар. При анализиране на сегашната ситуация от университетите излизат кадри, които не са достатъчно конкурентоспособни и нямат реална реализация. По този начин се захранва поток от икономически мигранти, които търсят своята реализация в чужбина, присъединяват се към безработните лица или намират работа, която не съответства на квалификацията им.

Повишаването на привлекателността на висшето образование за нуждите на новата икономика е от съществено значение. Висшето образование е сред движещите сили на икономическата конкурентоспособност. На фона на все по-големия брой работни места, изискващи високо ниво на образование и квалификация, все повече млади хора ще трябва да придобият висока степен на образование. Само така ЕС ще постигне целта от "Европа 2020" за най-малко 40 % - ен дял от хора, които са завършили някаква форма на висше образование. Нужно е научноизследователската дейност да привлича и задържа повече млади хора чрез осигуряване на привлекателни условия за заетост. Насърчаването на мобилността с учебна цел е ценна възможност за младите хора да увеличат бъдещата си пригодност за заетост и да придобият нови професионални умения. Мобилността позволява да се получат нови качествени знания и да се развият нови езикови и межкултурни познания. Осигуряването на равен достъп до качествено образование е свързано със създаване на условия за устойчиво развитие. По-широкият достъп до образование означава създаване на условия и среда на училищно и университетско ниво, и подходяща инфраструктура, които да улеснят всички да упражняват правото си на образование.

Връзката между образование и заетост е обект на многобройни изследвания и анализи предимно от американски автори в образователния икономикс. Изследванията сочат, че по-високото образователно равнище на индивида дава

възможност за по-висока заетост. Заетостта представлява степен на ангажираност на трудоспособното население на една страна с труд.³

РЕЗУЛТАТИ

През последните години България е изправена пред неблагоприятна демографска ситуация, която се изразява в застаряване на населението, намаляване на относителния дял на населението в трудоспособна възраст, намаляване на заетостта, намаляване на абсолютния брой на населението в по-малките възрастови групи. В сферата на образованието се отчита спад на завършилите средно образование, но за сметка на това - ръст в броя на завършилите висше образование. Наблюдава се слабо намаление на общия брой записани студенти за всяка следваща учебна година (Таблица 1).

Таблица 1

Брой студенти по образователно-квалификационна степен

Студенти по образователно-квалификационна степен (брой)					
	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Общо	285 265	284 995	283 959	283 294	278 953
Професионален бакалавър	25 511	16 210	14 688	15 072	15 244
Бакалавър	178 728	184 069	180 949	176 344	171 458
Магистър	76 931	80 013	82 951	85 823	85 634
Доктор	4 095	4 703	5 371	6 055	6 617

Източник: НСИ

От друга страна съществуват някои положителни тенденции като увеличението броя на студентите в най-високите образователни степени "Магистър" и "Доктор" за периода от 2010 - 2011 до 2014 - 2015 учебна година:

1. Увеличение от 8 703 студенти (10.2 %) в ОКС „Магистър“ за 2014 - 2015 учебна година спрямо 2010 - 2011.

2. Увеличение от 2 522 студенти (38.1 %) в ОНС „Доктор“ за 2014 - 2015 учебна година спрямо 2010 - 2011.

Общият брой на успешно завършилите висше образование за периода 2010 - 2014 г. също се увеличава (Таблица 2). Той се е увеличил с 4.5 %. Най-голям ръст има сред завършилите в ОНС „Доктор“, където увеличението е с 56.3 % за 2014 г. спрямо 2010 г.

Таблица 2

Брой на завършилите висше образование по образователно-квалификационна степен за периода 2010 - 2014 г.

Завършили висше образование по образователно-квалификационна степен (брой)					
	2010	2011	2012	2013	2014
Общо	60 523	64 043	64 091	66 423	63 373
Професионален бакалавър	6 929	7 555	4 151	3 462	3 156

³ Миркович, К., Макроикономика, Тракия-М, София, 2001, с.963

Бакалавър	29 548	31 907	33 804	34 841	32 400
Магистър	23 450	23 943	25 157	26 918	26 454
Доктор	596	638	979	1 202	1 363

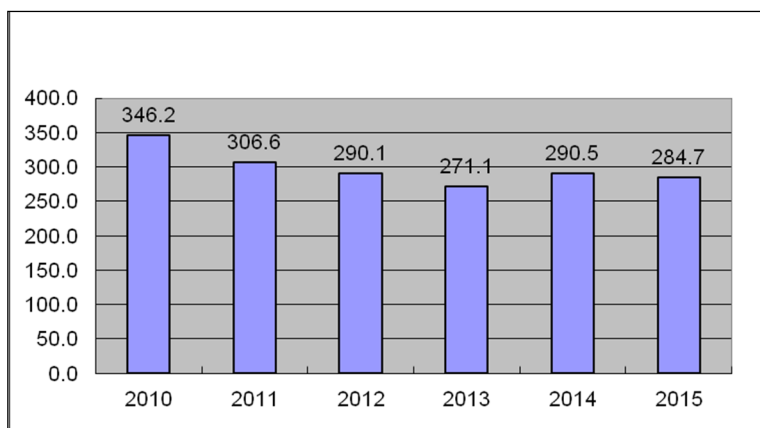
Източник: НСИ

Положителната тенденция за увеличаване броя на докторантите в страната е знак за добро бъдещо развитие на науката и научните изследвания и повишаване степента на технологично обновяване на българската икономика. Младите висшисти са основният трудов потенциал, на който ще се разчита да осигури икономически растеж в бъдеще. По-високото образователно ниво и в частност висшите образователни степени са в по-голяма степен еластични към професионалната и отраслова структура на заетостта в икономиката, докато за по-ниските степени тази зависимост намалява. Основната цел на мерките в областта на пазара на труда е увеличаване на заетостта и понижаване на безработицата чрез прилагане на стратегии и програми за овладяването ѝ.

Образователната структура на заетите лица в България на възраст 15 и повече навършени години (общият брой на заетите) може да се определи като добра като се отчетат броя и относителния дял на лицата със завършено средно и висше образование. Актуалните тенденции в динамиката на заетите лица на 15 и повече навършени години с основно, средно и висше образование в България показват ясно намаление броя на заетите с по-ниска степен на завършено образование (Диаграма 1). При заетите с основно образование се вижда, че за разглеждания период 2010 - 2015 г. заетите са намалели с 61.5 (хиляди души), което прави 17,8% намаление на работещите с основно образование.

Диаграма 1

Заети лица с основно образование (в хиляди души)

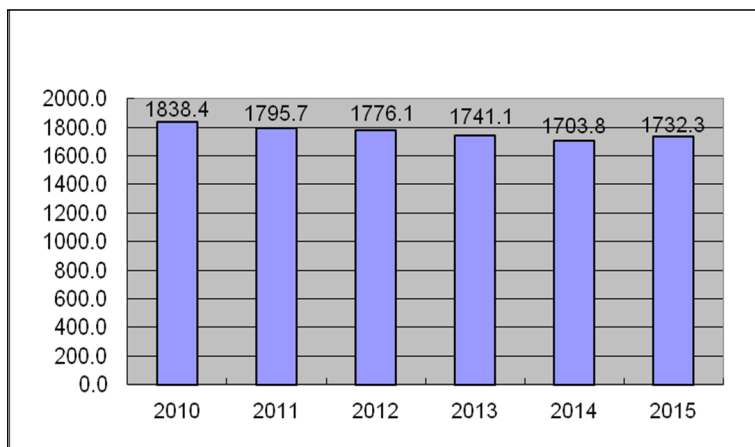

Източник: НСИ

При заетите лица със средно образование тенденцията за намаление е подобна (Диаграма 2). Но тук намалението не е толкова осезаемо. От 1 838.4 (хиляди души) през 2010 г. заетите със средно образование намаляват до 1 732.3 (хиляди души) през 2015 г. Това прави намаление от 106.1 (хиляди души) или с 5.8 %.

Диаграма 2

Заети лица със средно образование (в хиляди души)

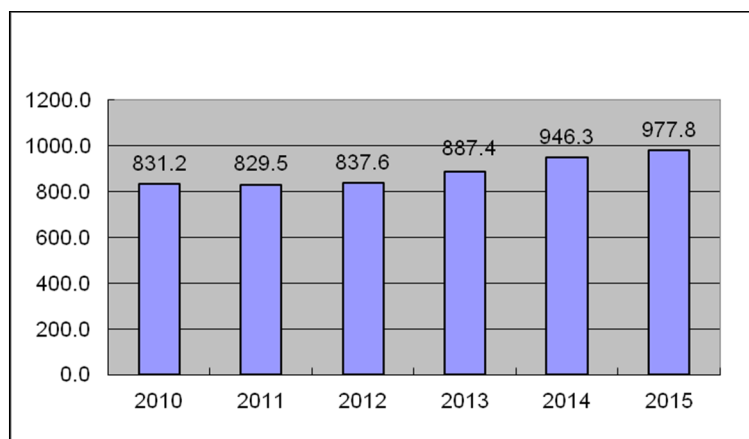

Източник: НСИ

Наблюдава се увеличение броя на заетите лица от населението със завършено висше образование от 2010 г. до 2015 година включително (Диаграма 3). Единствено през 2011 г. се наблюдава незначителен спад спрямо 2010 г. Положителната тенденция отбелязва ръст от 146.6 (хиляди души) или 15 % повече заети с висше образование през 2015 г. спрямо 2010 г.

Диаграма 3

Заети лица с висше образование (в хиляди души)

Източник: НСИ

От диаграмите става ясно, че има съществена връзка между образователния статус и нивото на заетост. Все по-голямо става търсенето на висококвалифицирани кадри на пазара на труда. Лицата с висше образование са единствената категория заети лица, която отбелязва повишаване на заетостта.

Според коефициента на заетост при работещите с висше образование, въпреки слабото намаление, има 69.8 % средна заетост за разглеждания период 2010 - 2015 г. (Таблица 3).

Таблица 3

Коефициент на заетост на населението според нивото на образование (%)

Коеф. на заетост на населението на 15 и повече навършени години, според нивото на образование (%)						
Образование	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Висше	70.1	69.5	69.1	68.8	69.8	71.4
Средно	57.7	55.8	55.0	54.4	54.8	55.7
Основно	20.0	19.6	19.3	19.3	20.8	20.8
Начално и по-ниско	8.5	8.8	8.4	9.9	11.4	11.4

Източник: НСИ

Коефициентът на заетост се изчислява като съотношение между заетите лица, независимо от статуса на тяхната заетост, и числеността на частта от населението, която по действащото трудово законодателство може да осъществява трудова дейност.

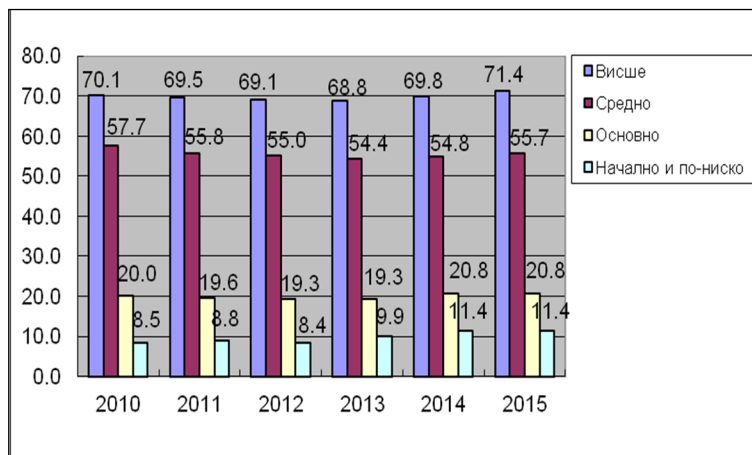
$$K = E / Na \times 100,$$

където E е броят на заетите, а Na - населението в активна трудоспособна възраст.

При заетите със средно образование средното ниво на коефициента на заетост за периода 2010 - 2015 г. е 55.7 %, при хората с основно образование - 20 %, а при тези с начално и по-ниско образование - 9.7 % (Диаграма 4).

Диаграма 4

Коефициент на заетост на лицата на 15 и повече навършени години, според нивото на образование (%)

Източник: НСИ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването на данните по темата разкрива, че високата степен на образование и най-вече последните степени на висшето образование се свързват с по-висока заетост и професионална реализация.

Значимостта на високото образование се формира и от обстоятелството, че завършилите висше образование притежават по-широки знания, умения, компетенции и способности за успешна реализация в по-широк кръг професии на пазара на труда. Те са и по-приспособими към промените в икономиката и се адаптират по-лесно.

Резултатите от проучването показват, че пазара на труда в България оценява високообразованите кадри които са основен фактор за развитие на икономиката, за постигане на по-висока конкурентноспособност и качество на труда. Като съпоставка между отделните групи лица, според коефициента на заетост най-високи стойности в България отбелязва категорията на лицата с висше образование.

Повишаването на нивата на заетост е свързано с подобряване на образователното равнище и придобиване на нови умения, необходими за приспособяване на работната сила към новите условия на пазара на труда. Колкото по-развита е образователната система и по-широк е достъпа до образование, толкова по-голяма част от населението в трудоспособна възраст ще е ангажирана с различни образователни форми, което предпоставя високо качество на работната сила и висока ефективност на трудовата дейност.

ЛИТЕРАТУРА

- Becker, G., Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). Chicago: The University of Chicago Press, 1993
- Eurostat, The European Union Labor Force Survey, Methods and Definitions, Lux., 1998.
- Mirkovich, K., Macroeconomics, Thracia-M, Sofia, 2011
- Tankova, E., Economics and society based on knowledge. Challenges for Human Resources, Varna, 2012
- Todorov, T., Approaches to the Study of employment and unemployment, Chance, Sofia, 2012
- Bulgarian National Employment Agency www.az.government.bg
- National Statistical Institute, www.nsi.bg